

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง “การเสริมพลังความสามารถทางการสื่อสารของผู้สูงอายุเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน : กรณีชมรมอนุรักษ์จักรยาน อ.ป่าซาง จังหวัดลำพูน” เป็นงานวิจัยเน้นศึกษาและถอดบทเรียนกระบวนการทำงานเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนของผู้สูงอายุที่เกิดจากการผสมผสานต้นทุนต่างๆ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกใช้แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสื่อบุคคล ผู้สูงอายุ การเสริมพลัง ความสามารถทางการสื่อสาร และทุนวัฒนธรรมเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานและใช้เป็นกรอบในการอธิบาย รวมทั้งสิ้น 6 แนวคิด ดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับสื่อบุคคล
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ
- 2.3 แนวคิดเรื่องการเสริมพลัง (Empowerment)
- 2.4 แนวคิดเรื่องความสามารถทางการสื่อสาร (Communication Competence)
- 2.5 แนวคิดเรื่องทุน ของ บัวร์ดิเยอ (Bourdieu)
- 2.6 แนวคิดเกี่ยวกับเด็กและกิจกรรมเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน
- 2.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

โดยแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้มีรายละเอียดดังนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับสื่อบุคคล

หากพิจารณาความหมายของคำว่า “สื่อ” จากนิยามของ O' Sullivan และคณะ (1994) ที่ว่า “สื่อคือตัวกลางที่ทำให้มนุษย์สื่อสารกันได้” สามารถนิยามความหมายของสื่อได้ใน 3 ลักษณะ คือ

ประการแรก สื่อในความหมายของตัวกลางเชื่อมโยงบุคคลหนึ่งให้รู้จักกับบุคคลหรือสิ่งอื่น เช่น แม่สื่อหรือบุคคลที่เป็นผู้ชักนำให้หญิงชายได้รู้จักกัน นักพิราบสื่อสาร เป็นต้น

ประการที่สอง สื่อในความหมายของพาหะในการถ่ายทอดเนื้อหาสาระในกระบวนการสื่อสาร ซึ่งเป็นความหมายของพาหะทุกชนิดที่ทำการถ่ายทอดสารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร

ประการที่สาม สื่อในความหมายของพื้นที่ในการสร้างความหมายร่วมกัน (Shared meaning) ระหว่างผู้เข้ารหัสและผู้ถอดรหัสสาร ซึ่งเป็นความหมายจากสำนึกคิดด้านวัฒนธรรมศึกษาที่สนใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ภายใต้พื้นที่ทางการสื่อสารหรือการมีประสบการณ์ร่วมกัน

ดังนั้นจึงอาจนิยามสื่อบุคคลได้ว่า หมายถึง บุคคลที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ ตัวกลางในการถ่ายทอดเนื้อหาสาระ และตัวกลางในการเข้าและถอดรหัสสารในสถานการณ์ที่สามารถเกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนระหว่างกันและกันได้ทันทีหรือกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการสื่อสารที่มีรูปแบบของการเห็นหน้าค่าตากัน และเกิดการสลับบทบาทระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารเป็นระยะๆ ซึ่งการสื่อสารระหว่างบุคคลนั้นเป็นไปในลักษณะของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication) และการสื่อสารระหว่างบุคคลนั้นส่งผลให้เกิดความรู้สึกใกล้ชิดและพึ่งพาอาศัยกันระหว่างปัจเจกบุคคลก่อให้เกิดความรู้สึก “ไว้วางใจ” ในท้ายที่สุด จึงกล่าวได้ว่า “สื่อบุคคล” เป็นสื่อที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากสื่ออื่นๆ ตรงที่เป็น “สื่อที่เกิดขึ้นบนปฏิสัมพันธ์แบบเห็นหน้ากัน”

1.1.1 ลักษณะเฉพาะของสื่อบุคคล

ในการพิจารณาถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จำเป็นต้องทำความรู้จักกับสิ่งนั้นเสียก่อน ดังนั้นการทำความเข้าใจ “สื่อบุคคล” จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจถึง “ลักษณะเฉพาะ” (Attributes) ของสื่อบุคคลเป็นอันดับแรก ผู้เขียนจึงได้วิเคราะห์เปรียบเทียบกับเพื่อหาจุดร่วมและจุดต่างกับสื่อประเภทอื่น เพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจถึงแนวทางการใช้และพัฒนาสื่อบุคคลในการสื่อสารเพื่อสุขภาพต่อไป

จากงานวิจัยเกี่ยวกับสื่อบุคคลที่ผ่านมา (ชุดโครงการการสื่อสารเพื่อชุมชน, 2549) สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของสื่อบุคคลดังนี้

(1) **สื่อบุคคลมีลักษณะที่ยืดหยุ่นสูงมาก** จากงานวิจัยเกี่ยวกับสื่อบุคคลที่ผ่านมาได้ข้อค้นพบว่า “สื่อบุคคล” มีการใช้กลยุทธ์การสื่อสารอย่างหลากหลาย ใช้กลยุทธ์อย่างยืดหยุ่นและพลิกแพลงตามสถานการณ์ กลุ่มบุคคลที่ติดต่อสัมพันธ์ด้วย ตลอดจนปฏิบัติตามเนื้อหาของสื่อสาร ตัวอย่างเช่นงานวิจัยเรื่อง ความสามารถด้านการสื่อสารของพระพิศาลธรรมพาทีกกับการระดมพลังการพัฒนาชุมชน (ทัศนีย์ เจนวิถีสุข และคณะ, 2547) ที่

พบว่า พระพยอมเป็นสื่อบุคคลที่มีการใช้กลยุทธ์การสื่อสารอย่างหลากหลายโดยพิจารณาจากกลุ่มผู้รับสาร หรือการปรับกลยุทธ์การใช้สื่อให้เหมาะกับกลุ่มผู้รับ เป็นต้น เช่นเดียวกันกับสื่อบุคคลที่เป็นประธานชุมชนในงานวิจัยเรื่อง สมรรถนะด้านการสื่อสารของสื่อบุคคลกับการระดมพลังการพัฒนา กรณีศึกษาประธานชุมชนคลองเจริญ จังหวัดอุดรธานี (อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ และคณะ, 2547) ซึ่งพบว่าสื่อบุคคลใช้กลยุทธ์การสื่อสารแต่ละกลยุทธ์ในแต่ละสถานการณ์ที่แตกต่างกัน

(2) สื่อบุคคลมีโอกาที่จะใช้การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบกระบวนทัศน์การแก้ปัญหาแบบทางเลือก ซึ่งจากงานวิจัยเกี่ยวกับสื่อบุคคลพบว่า สื่อบุคคลมักเลือกใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมมากกว่าการสื่อสารในแบบอื่นๆ โดยเฉพาะงานวิจัยเรื่อง สมรรถนะด้านการสื่อสารของสื่อบุคคลกับการระดมพลังการพัฒนา กรณีศึกษาประธานชุมชนคลองเจริญ จังหวัดอุดรธานี (อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ และคณะ, 2547) พบว่า สื่อบุคคลไม่ได้ใช้แบบจำลองการสื่อสารเพื่อการพัฒนาตามกรอบแนวคิดเดิมที่เน้นรูปแบบการใช้การสั่งการหรือการสื่อสารในแนวดิ่ง (Vertical) เช่นดังในอดีต หากแต่มีการเลือกใช้รูปแบบการสื่อสารตามกรอบแนวคิดการพัฒนาแบบทางเลือก ที่เน้นการสื่อสารในแนวนอน (Horizontal) ที่เป็นการสื่อสารสองทางและเลือกใช้ประเภทของสื่อที่หลากหลายมากขึ้น

(3) สื่อบุคคลเป็นสื่อที่พัฒนาได้อย่างมีศักยภาพ จากงานวิจัยเกี่ยวกับสื่อบุคคลที่ผ่านมาพบว่า สื่อบุคคลเป็นสื่อขนาดเล็กแต่มากไปด้วยพลัง และสื่อบุคคลยังเป็นสื่อที่ศักยภาพหากได้รับการพัฒนาหรือเสริมศักยภาพ (Empowerment)

(4) สื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีการสื่อสารภายในจิตใจ จากงานวิจัยเกี่ยวกับสื่อบุคคลที่ผ่านมาพบว่าสื่อบุคคลนั้นแตกต่างจากสื่อประเภทอื่นหรือสื่อมวลชนที่มักมีปัจจัยภายนอกเป็นเงื่อนไขสำคัญในการสื่อสาร ได้แก่ ความพร้อมหรือความสมบูรณ์ของอุปกรณ์สื่อสาร สัญญาณ สภาพดินฟ้าอากาศ ฯลฯ หากแต่สื่อบุคคลมักใช้ “ความสัมพันธ์” (relations) เป็นตัวแปรสำคัญในการกำหนดความสำเร็จทางการสื่อสาร เนื่องจากในสถานการณ์การสื่อสารระหว่างบุคคลมักมีเรื่องของสภาวะอารมณ์ / จิตใจ ของผู้ส่งและผู้รับสารเข้ามาเกี่ยวข้อง บุคคลที่ทำหน้าที่เป็นสื่อบุคคลจึงต้องมีการขบคิด ทบทวน ไตร่ตรอง และมีความสามารถในการทำความเข้าใจผู้รับสารว่าต้องการอะไร เข้าใจหรือไม่ พอใจหรือไม่ อย่างไร และสามารถปรับเปลี่ยนหรือแก้ไขสถานการณ์ในขณะที่ทำการสื่อสารได้ คุณลักษณะประการนี้จึงส่งผลให้อุณมานได้ถึงศักยภาพอันยิ่งใหญ่ของ “สื่อบุคคล” ที่นำไปใช้ในการสื่อสารเพื่อจุดมุ่งหมายต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

(5) สื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีเจตนาหรือแรงจูงใจ เนื่องจากด้วยความเป็นมนุษย์ของสื่อบุคคล ส่งผลให้สื่อบุคคลแตกต่างจากสื่อวัตถุอื่น โดยทุกการสื่อสารนั้นมีเจตนาและแรงจูงใจในการสื่อสารเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการสื่อสารเสมอ

(6) สื่อบุคคลมีทั้งมิติที่เป็นเรื่องส่วนตัวและเรื่องส่วนรวม จากงานวิจัยเกี่ยวกับสื่อบุคคลที่ผ่านมา พบว่าสื่อบุคคลเป็นสื่อที่ทำงานอยู่บนความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงของหลายปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงานในบทบาทหน้าที่ของสื่อบุคคล ทั้งความเป็นครอบครัว การมีจิตสาธารณะหรือการอุทิศตนเพื่อส่วนรวม การพึ่งการเครือข่ายการสื่อสารที่ต้องอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว เป็นต้นซึ่งความเกี่ยวข้องของปัจจัยต่างๆ ดังกล่าวส่งผลต่อ “ความน่าเชื่อถือ” และ “ความไว้วางใจ” ในตัวสื่อบุคคล ซึ่งเป็นคุณสมบัติประการสำคัญที่ทำให้สื่อบุคคลประสบความสำเร็จในการทำงานด้านการพัฒนา

2.1.2 บทบาทของสื่อบุคคลในแบบจำลององค์ประกอบการสื่อสาร

บทบาทหน้าที่ของ “สื่อ” ในทัศนะของนักวิชาการที่ผ่านมา มักมองจากจุดยืนของสื่อประเภท “สื่อมวลชน” ดังเช่น Lasswell ได้เสนอบทบาทหน้าที่ของสื่อต่อสังคมไว้ 4 ประการ ได้แก่

- 1) บทบาทหน้าที่ในการเฝ้าระวังสอดส่องดูแล (surveillance)
- 2) บทบาทหน้าที่ในการประสานวัฒนธรรมสังคมให้เป็นหนึ่งเดียว (correlation)
- 3) บทบาทหน้าที่ในการสืบทอดวัฒนธรรม (Cultural transmission)
- 4) บทบาทหน้าที่ในการให้ความบันเทิง (Entertainment)

เห็นได้ว่าแนวคิดพื้นฐานเรื่องบทบาทหน้าที่ของสื่อดังกล่าว มักเน้นการพิจารณาประสิทธิภาพของสื่อมวลชนในการเข้าถึง (accessibility) โดยเน้นการกระทำบทบาททั้งสี่ในแง่ปริมาณการเข้าถึงผู้รับสารและในแง่พื้นที่ ตัวอย่างเช่น การนำเสนอข่าวสารอย่างสม่ำเสมอทำให้ผู้คนได้ระแวดระวังภัยที่จะเกิดขึ้น ได้แก่ การพยากรณ์อากาศ การให้ข่าวเกี่ยวกับภัยสังคม เป็นต้น นับว่าเป็นการทำบทบาทของสื่อในการเฝ้าระวังและสอดส่องดูแล หรือการใช้สื่อเพื่อสร้างสมานฉันท์ของคนในพื้นที่ต่างๆ กัน เช่น สื่อพื้นบ้าน สื่อประเพณี ก็เป็นการทำบทบาทของการประสานวัฒนธรรมสังคม เป็นต้น

หากแต่แนวคิดพื้นฐานข้างต้นที่พิจารณาในเชิงปริมาณและพื้นที่นั้นไม่เพียงพอแก่การพิจารณาถึงบทบาทหน้าที่ของ “สื่อบุคคล” ได้อย่างครอบคลุม จำเป็นต้อง

พิจารณาเลยออกไปถึง “ตัวแปร” อื่น เช่น ความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ ศักยภาพในแง่ทักษะ การสื่อสาร ฯลฯ เนื่องจากตัวแปรต่างๆ เหล่านี้เข้ามาเกี่ยวข้องในการสื่อสารที่มี “สื่อบุคคล” เป็นสื่อกลางในกระบวนการสื่อสาร ตัวอย่างเช่น งานวิจัยเรื่อง “สมรรถนะด้านการสื่อสารของสื่อบุคคลกับการระดมพลังการพัฒนา” (2547) พบว่าหากพิจารณาถึงบทบาทหน้าที่ของ “สื่อบุคคล” โดยใช้แบบจำลองการสื่อสาร หรือ S - M - C - R มาเป็นตัวตั้ง เห็นได้ว่า “สื่อบุคคล” สามารถทำหน้าที่ในการสื่อสารได้ครบทุกองค์ประกอบในแบบจำลองคือ

(1) บทบาทของสื่อบุคคลในฐานะผู้ส่งสาร (Sender) ในฐานะของ “ผู้ส่งสาร” สื่อบุคคลสามารถแสดงบทบาทเป็นผู้ส่งสารซึ่งเป็นการสื่อสารแบบขาออก (out put) ได้ในหลายระดับ ได้แก่

- สื่อบุคคลเป็นผู้ถ่ายทอดเนื้อหาสารที่ได้รับมา (transmitter)
- สื่อบุคคลเป็นผู้ใส่รหัสความหมายต่าง ๆ (encoder) ไปยังผู้รับสาร
- สื่อบุคคลเป็นผู้แปลงสาร (message translator) กรณีที่ข่าวสารจากภาครัฐที่แจ้งเข้ามายังประชาชนอาจมีความซับซ้อนในประเด็นเนื้อหาทางวิชาการ หรือทางการแพทย์ที่ยากแก่การเข้าใจ สื่อบุคคลสามารถทำหน้าที่แปลงสารด้วยวิธีการเฉพาะของตนที่จะทำให้ชาวบ้านเข้าใจได้ ตัวอย่างเช่น การพูดเรื่องกองทุนเงินล้านในแบบที่ชาวบ้านเข้าใจ ไม่ใช่เนื้อหาแบบที่ทางการส่งมา

(2) บทบาทของสื่อบุคคลในฐานะเป็นเนื้อหาสาร (message) เนื่องจากกรอบแนวคิดเรื่อง “ผู้นำความคิด” มีความเชื่อว่าบุคคลทุกคนไม่ได้้อยู่อย่างโดดเดี่ยวในสังคม แต่ต้องมีกิจกรรมร่วมกันภายในสังคมและเกิดการติดต่อสื่อสารทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเกิดขึ้น ดังนั้นผู้นำทางความคิดจึงเป็นบุคคลที่ได้รับความเชื่อถือจากบุคคลอื่นในสังคมให้เป็นผู้นำในเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามความสามารถ ตามความเหมาะสม สื่อบุคคลที่เป็นผู้นำทางความคิด เช่น ผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานชุมชน พระ ปราชญ์ชุมชน ฯลฯ สามารถใช้การกระทำของตนเป็นเนื้อหา (message) ในการสื่อสารกับชาวบ้าน

ตัวอย่างเช่น จากงานวิจัยเรื่อง “สมรรถนะด้านการสื่อสารของสื่อบุคคลกับการระดมพลังการพัฒนา” (2547) ประธานชุมชนคลองเจริญ อ.เมือง จ.อุดรธานี ใช้ตัวเองเป็นเนื้อหาในการสอนเรื่อง “การสร้างสุขภาพให้แข็งแรง” กับชาวบ้าน ประธานชุมชนก็จะทำตัวเองให้ดูเป็นตัวอย่างเสียก่อนด้วยการไปออกกำลังกายทุกวันและชักชวนชาวบ้านให้มาเต้นแอโรบิคที่บ้าน เพื่อสร้างทัศนคติและความรู้เรื่องสุขภาพในมิติของการสร้างสุขภาพให้แข็งแรงก่อนที่จะเจ็บป่วยแล้วจึงเข้าโรงพยาบาล วิธีการสอนด้วยการกระทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ใช้

ตัวเองเป็นเนื้อหาสารนี้ เป็นกลยุทธ์การสื่อสารของผู้นำแบบเดิม ที่มักไม่สอนด้วย “คำพูด” แต่สอนด้วย “การกระทำ”

(3) บทบาทของสื่อบุคคลในฐานะ “ช่องทาง” หรือเป็น “สื่อ” (channel / media) โดยการทำหน้าที่เป็น “ตัวเชื่อม” ที่ไม่ใช้การเชื่อมเฉพาะข่าวสารจากภาครัฐและชาวบ้านเท่านั้น หากแต่ต้องเชื่อมความเข้าใจของทั้งสองฝ่ายด้วย ซึ่งเป็นการสร้าง “สายสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างชาวบ้านด้วยกันในชุมชน และระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกชุมชน”

(4) บทบาทของสื่อบุคคลในฐานะ “ผู้รับสาร” โดยทั่วไปในการศึกษาสื่อบุคคลนั้นมักจะสนใจแต่การสื่อสารขาออก (output) ของตัวสื่อบุคคลว่ามีการพูดในมโนภาพอย่างไร แต่ทว่ามักจะหลุดหายมิติของการสื่อสารขาเข้า (input) ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการสื่อสาร เพราะหากมีการสื่อสารขาเข้าที่ไม่ดีพอ ก็ยากที่จะมีการสื่อสารขาออกที่ดีได้ ดังนั้นหากสื่อบุคคลในฐานะ “ผู้รับสาร” ไม่มีการเปิดรับข่าวสารที่มากพอและมีประสิทธิภาพดีพอ ซึ่งเป็นการสื่อสารขาเข้า การส่งสารไปยังคนอื่น ๆ ก็ไม่น่าจะทำได้ดีเช่นกัน โดยเฉพาะการเปิดรับข่าวสารเรื่องสุขภาพควรมีการเปิดรับอย่างหลากหลายช่องทาง และวิธีการแสวงหาข่าวสาร (information seeking) ที่มีประสิทธิภาพนั้นเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก เพราะเรื่องสุขภาพเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยฐานความรู้และข้อมูลที่ถูกต้อง

นอกจากนี้ จากการรวบรวมบทบาทด้านการสื่อสารที่พบจากงานวิจัยสื่อบุคคลต่างๆ พบว่า สื่อบุคคลแสดงบทบาทหน้าที่ด้านการสื่อสารอื่นๆ นอกเหนือจากบทบาทข้างต้นที่กล่าวมา ดังนี้

1. เป็นช่องทางรับและถ่ายทอดข่าวสาร (การสื่อสารขาเข้า-ออก)
2. เป็นช่องทางในการประสานข้อมูลข่าวสารและความสัมพันธ์
3. บทบาทในการเป็นครูผู้สอน
4. ช่วยกลั่นกรองข้อมูลข่าวสาร
5. ช่วยในกระบวนการตัดสินใจหรือเป็นตัวแทนของชุมชน
6. เป็นกลไกเร่งการพบปะแสดงความคิดเห็น
7. เป็นเครื่องมือสร้างความโปร่งใส
8. เป็นเวทีสื่อสารทางความคิด
9. การสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน
10. บทบาทในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง
11. เป็นปากเป็นเสียงให้แก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาส

12. เป็นตัวเชื่อมต่อการสื่อสารในแวนอน
13. บทบาทในการให้คำปรึกษา
14. บทบาทในการเป็นผู้ตัดสินประนีประนอม

ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยของ รัตติกาล เจนจิต (2549) เรื่อง “ของเล่นพื้นบ้านในฐานะสื่อเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชน ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงใหม่” สะท้อนถึงความเข้มแข็งของผู้สูงอายุในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมเพื่อสังคม โดยการสอนเด็กในชุมชนทำของเล่นพื้นบ้าน อาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้สูงอายุที่แสดงบทบาทหน้าที่ของสื่อบุคคลในการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน บทบาทหน้าที่ในการสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชน ด้วยสื่อของเล่นพื้นบ้าน

จากแนวคิดเรื่องสื่อบุคคลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาเป็นกรอบแนวคิดในการพิจารณา และนำไปสู่การตั้งประเด็นคำถามเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของผู้สูงอายุในฐานะสื่อบุคคลเพื่อการพัฒนาว่ามีความเหมือนและความต่างจากสื่อบุคคลประเภทอื่นๆ อย่างไร ตลอดจนใช้เป็นกรอบการพิจารณาเพื่อค้นหาถึงจุดเด่นจุดด้อยของผู้สูงอายุในฐานะสื่อบุคคลเพื่อหนุนเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุในงานวิจัยนี้ โดยเฉพาะการหนุนเสริมพลังความสามารถทางการสื่อสารให้กับผู้สูงอายุใช้เป็นเครื่องมือในการทำงานพัฒนาต่อไป นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้แนวคิดเกี่ยวกับสื่อบุคคลตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสื่อบุคคลดังกล่าวมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ถอดบทเรียนกระบวนการทำงานของสื่อบุคคลที่เป็นผู้สูงอายุในการทำงานเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุ คนแก่ หรือ คนชรา (Aging) มีความหมายถึง แก่ด้วยอายุ ชำรุดทรุดโทรม หรือคำที่ใช้เรียกบุคคลที่มีความเสื่อมทางด้านกายภาพของอินทรีย์ต่างๆ ที่เป็นสัญลักษณ์ที่นำไปสู่ความตายได้ (Webster's Encyclopedia) ซึ่งองค์การอนามัยโลกได้กำหนดเกณฑ์กลางที่มีอายุ 60 ปี ถือว่าเป็นคนชรา เพื่อเป็นเกณฑ์กำหนดสภาพทางสังคมตามกฎหมายเพื่อให้บุคคลพ้นภาระหน้าที่ทำงานประจำ แต่เนื่องจากภาวะสุขภาพทั้งร่างกาย

และจิตใจของผู้ที่มีอายุเหล่านี้ยังคงทำงานได้อย่างปกติและมีความแตกต่างของแต่ละคนแต่ ละสังคม จึงมีผู้เลือกใช้คำว่า "ผู้สูงอายุ" แทนคำว่า คนแก่และคนชรา

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า บทบาทของผู้สูงอายุในอดีตในบริบทสังคมไทย ได้แก่ บทบาทการเป็นครูผู้สอน บทบาทการเป็นที่ปรึกษา บทบาท ผู้นำด้านสาธารณสุข ผู้นำทางการเมือง เนื่องจากในอดีตนั้น ความรู้เรื่องต่างๆ ถูกถ่ายทอดผ่านตัวบุคคลซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่สั่งสมประสบการณ์ในเรื่องต่างๆ มาอย่างมากมาย ขณะที่ บทบาทของผู้สูงอายุในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมีหลายสถาบันเข้ามาทำ บทบาทหน้าที่แทน เช่น บทบาทความเป็นครูของผู้สูงอายุ มีสถาบันการศึกษาเข้ามาทำหน้าที่ แทน ปัจจุบันจึงยังคงเห็นบทบาทของผู้สูงอายุบางบทบาทในสังคมชนบทมากกว่าสังคมเมือง นอกจากนี้จากการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี มีสถาบันสื่อสารมวลชนเกิดขึ้น ส่งผลให้ บทบาทหน้าที่บางประการกลายเป็นของสื่อมวลชน เช่น บทบาทการให้ความรู้ การ ถ่ายทอดข่าวสาร เป็นต้น

บทบาทอื่นๆ ในปัจจุบันของผู้สูงอายุ ที่พบนอกเหนือจากบทบาทการเป็นครู ได้แก่ บทบาทการเป็นผู้เลี้ยงดูหลาน เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจรัดตัว ทั้งในสังคมชนบทและ สังคมเมือง บุตรที่แต่งงานมีครอบครัวมักออกไปทำงานนอกบ้านทั้งสามีภรรยา บทบาทใน การเลี้ยงดูหลานจึงกลายเป็นบทบาทที่พบมากในสังคมชนบทโดยเฉพาะภาคอีสาน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2539) ส่วนบทบาทการเป็นผู้นำทางการเมือง และ บทบาทการเป็นผู้นำด้าน สาธารณสุข ยังคงพบเห็นอยู่ในปัจจุบัน อีกบทบาทหนึ่งที่น่าสนใจคือ บทบาทของการเป็น ผู้นำด้านการสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม เนื่องจากผู้สูงอายุมีเวลามากขึ้นหลังเกษียณ งานจึงสามารถทำกิจกรรมเพื่อสังคมในรูปของอาสาสมัครได้มากขึ้น ประกอบกับหากเป็น ผู้สูงอายุที่มีฐานะการเงินดีย่อมมีสามารถทำกิจกรรมด้านสงเคราะห์และสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุ ด้วยกัน หรือกลุ่มเด็กและเยาวชน และในอนาคตยังคงคาดว่าบทบาทของผู้สูงอายุจะเพิ่มมากขึ้น ในด้านการทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2539)

การทำความเข้าใจและศึกษาบทบาทผู้สูงอายุจะทำให้เห็นแนวทางในการ ปฏิบัติต่อผู้สูงอายุตลอดจนแนวทางการกำหนดสวัสดิการและการสร้างเสริมคุณค่าให้กับ ผู้สูงอายุ ตัวอย่างเช่น งานวิจัยของปรีชา อุปโยคินและคณะ (2538) ผลการวิจัยพบความ หลากหลายของผู้สูงอายุ ที่ส่วนใหญ่ยังเป็นผู้สูงอายุที่ต้องการให้สังคมเห็นคุณค่าของพวกเขา ด้วยการดำเนินงานเพื่อไม่ให้เป็นการต่อสังคม สามารถจำแนกความคิดเห็นของผู้สูงอายุได้ 4 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 กลุ่มที่ยอมรับว่าตัวเองเป็นผู้สูงอายุ เพราะประเณินจากสุขภาพตัวเองเป็นสำคัญ และยอมรับความบกพร่องของร่างกายและปัญหาสุขภาพ

กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มที่ยอมรับว่าตนเองเป็นผู้สูงอายุ แต่ไม่ใช่ด้วยเหตุผลที่เกี่ยวกับเรื่องสุขภาพ แต่ยอมรับในกฎเกณฑ์ทางสังคม เช่น ได้รับผู้สูงอายุจากทางราชการ ต้องเกษียณอายุการทำงาน เป็นต้น

กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มที่ยอมรับว่าตนเองเป็นผู้สูงอายุ แต่ไม่ยอมหยุดทำงานที่เคยทำมาก่อน และเชื่อว่าผู้สูงอายุแม้จะอายุเกิน 60 ปี แต่ก็ยังสามารถทำหน้าที่การงานได้อย่างปกติ โดยเฉพาะหากเป็นผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดียังคงต้องการมีบทบาททางสังคม เศรษฐกิจต่อไป

กลุ่มที่ 4 กลุ่มนี้ยอมรับว่าตนเองจะเป็นผู้สูงอายุไม่ใช่เพราะด้วยเกณฑ์อายุ 60 ปี แต่เชื่อว่าการเป็นผู้สูงอายุมีหลายสาเหตุประกอบกัน โดยเฉพาะเรื่อง “ความสามารถในการทำงาน” เป็นดัชนีบ่งชี้ความเป็นผู้สูงอายุที่สามารถทำงานต่อไปได้ และไม่ยอมละบทบาททางสังคม เกณฑ์เรื่องอายุเพียงอย่างเดียวจึงใช้ไม่ได้ในการกำหนดความเป็นผู้สูงอายุ

อย่างไรก็ตามงานวิจัยส่วนใหญ่เกี่ยวกับผู้สูงอายุมักเน้นการศึกษาในมิติของแนวทางการช่วยเหลือจากภาครัฐที่ควรมีต่อผู้สูงอายุ และผลการวิจัยมักสะท้อนให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมโดยสวัสดิการของภาครัฐ ตัวอย่างเช่นงานวิจัยของ นุชนาฏ ยูฮันเงาะ และ โสภา อ่อนโอภาส (2545) เรื่องผู้สูงอายุ : ฟางเส้นสุดท้ายของครอบครัวในชุมชนเมืองเขตกรุงเทพมหานคร เป็นงานวิจัยที่ศึกษาศึกษาสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ บทบาทในครอบครัว สังคม และความคาดหวังในอนาคตของผู้สูงอายุที่ประกอบอาชีพเก็บขยะเพื่อวิเคราะห์ความทุกข์ยากของผู้สูงอายุที่เป็นผู้นำครอบครัว และเสนอแนวทางการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุและครอบครัว เนื่องจากกลุ่มผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีข้อจำกัดในหลายๆ ด้านที่ทำให้พวกเขาต้องกลายเป็นผู้สูงอายุที่ต้องพึ่งพาสวัสดิการและความช่วยเหลือจากภาครัฐ และมักมองว่าตนเองเป็นภาระของสังคม

ผลการวิจัยของนุชนาฏ ยูฮันเงาะ และ โสภา อ่อนโอภาส (2545) ดังกล่าวพบว่า ผู้สูงอายุที่เป็นกรณีศึกษาล้วนแต่เผชิญกับภาวะล้มละลายทางภาคเกษตรและเข้ามาอยู่ในชุมชนเมืองที่แออัด ประกอบอาชีพเก็บขยะ จึงมองตนเองเป็นคนจนต่ำต้อย ผู้คนอาจรังเกียจ แต่ไม่ไร้คุณค่า เพราะยังเป็นพี่ของสมาชิกในครอบครัว แนวทางการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุและครอบครัว ควรมีการเยี่ยมเยียนให้กำลังใจ ให้บริการเบี้ยผู้ยังชีพ

ผู้สูงอายุ และส่งเสริมเกียรติภูมิของผู้ประกอบอาชีพเก็บของเก่า ตลอดจนผลักดันนโยบายลดภาษีให้แก่บุตรหลานผู้รับภาระเลี้ยงดูผู้สูงอายุ

อย่างไรก็ตามแม้ว่างานวิจัยที่ผ่านมาจะพบว่าบทบาทของผู้สูงอายุลดลงและผู้สูงอายุส่วนใหญ่ต้องพึ่งพิงและต้องการความช่วยเหลือก็ตาม หากแต่มีงานวิจัยบางชิ้นที่พบว่าผู้สูงอายุสามารถใช้ศักยภาพที่มีอยู่ส่งเสริมคุณค่าของผู้สูงอายุและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในสังคมไทยปัจจุบันนี้ผู้สูงอายุที่มีเป็นจำนวนมากนั้น มิใช่ที่จะเป็นผู้สูงอายุที่เสื่อมถอยทางร่างกายและไร้ประโยชน์เสียทั้งหมด ยังมีผู้สูงอายุอีกมากที่เป็นผู้มีศักยภาพที่ต้องช่วยกันค้นหาและส่งเสริม สนับสนุน ตลอดจนพัฒนาศักยภาพเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์ได้ ดังตัวอย่างงานวิจัยของ กำจร หลุยยะพงศ์ (2552) เรื่อง อัตลักษณ์และความสามารถทางการสื่อสารของแกนนำชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ในการทำงานกิจกรรมเพื่อพัฒนาตนเองและชุมชน

งานวิจัยดังกล่าวได้ข้อค้นพบว่า ภายใต้อิทธิพลสังคมภาพรวม รวมถึง บริบทชุมชนที่กำหนดอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในด้านลบและบวกระคนกัน โดยที่ภาพด้านลบจะมาจากมิติความทันสมัยและสังคมอุตสาหกรรมที่มักจะลดบทบาทและคุณค่าผู้สูงอายุ แต่ในด้านบวกจะมาจากวิถีคิดเคารพผู้สูงอายุจากสังคมไทยในอดีตและประสบการณ์ตรงที่คนในชุมชนมีต่อผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ

หากแต่ผู้สูงอายุแกนนำชมรมผู้สูงอายุ ต.โพธิ์ไทรงาม จ.พิจิตร ใช้ความสามารถทางการสื่อสารในระดับสูงเพื่อที่จะสื่อสารและต่อรองให้เห็นอัตลักษณ์ตนเองในด้านบวก โดยกำหนดอัตลักษณ์ของตนคือ “ผู้สูงอายุที่เข้มแข็งและช่วยเหลือสังคม” นอกจากนี้ ยังขยายสู่ “ผู้เชี่ยวชาญ” “ผู้เสียสละ” “ผู้มีความคิดสร้างสรรค์” “ผู้สืบทอด” ฯลฯ และเมื่อพิจารณาผู้สูงอายุในชมรมก็พบว่า ผู้สูงอายุจะอยู่ในฐานะ “อ่อนแอแต่ช่วยเหลือสังคม” รวมถึงขยายสู่ “ผู้มีความสามัคคี” หรือหากมองโดยรวมก็จะพบว่า อัตลักษณ์ของผู้สูงอายุในกลุ่มนี้จะมีลักษณะค่อนข้างบวก อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุทั้งแกนนำและสมาชิกในชมรมก็ตระหนักถึงความอ่อนแอของร่างกายผู้สูงอายุและบริบทสังคมที่มองตนในแง่ลบ จึงรวมตัวกันทำกิจกรรมภายใต้ “ชมรมผู้สูงอายุ” เพื่อต่อสู้ ต่อรองความหมาย เพื่อพัฒนาให้กลุ่มแกนนำและสมาชิกในชมรมมีความเข้มแข็ง จนในที่สุดเมื่อเข้มแข็งแล้วก็นำไปสู่การพัฒนาให้ชุมชนเข้มแข็งควบคู่ไปด้วย

นอกจากนี้งานวิจัยของ กำจร หลุยยะพงศ์ ยังพบว่าผู้สูงอายุจำเป็นต้องมีความสามารถทางการสื่อสารเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเองและชุมชน อันประกอบด้วย

ความรู้ 4 ด้าน คือ ตนเอง ทางโลก ทางธรรม และการสื่อสาร การมีทักษะการสื่อสาร ได้แก่ ทักษะการแสวงหาข้อมูลหรือการสื่อสารขาเข้า ทักษะการคิดวิเคราะห์ ทักษะการจัดเก็บ และทักษะการใช้หรือการสื่อสารขาออก กลยุทธ์การสื่อสาร ได้แก่ กลยุทธ์ “คนแก่ปรับตัวเป็น” “พูดน้อยต่อหน้า” “หาเพื่อนหาเกลอ” การสืบทอดเยาวชน การสืบทอดคน รุ่นกลาง และ “ดูคนเป็น” และนอกจากความสามารถทางการสื่อสารแล้ว ผู้สูงอายุยังจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยอื่นสนับสนุนให้เกิดความสำเร็จในการทำงาน เช่น ตัวผู้สูงอายุเอง ครอบครัว ชุมชน ปัจจัยภายในชุมชนและปัจจัยภายนอกชุมชน

จากแนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมา แม้ว่างานวิจัยส่วนใหญ่ที่ผ่านมาจะพบว่าบทบาทของผู้สูงอายุลดลง หากแต่ก็ยังมีงานวิจัยอีกหลายชิ้นที่พบว่าผู้สูงอายุที่จำนวนหนึ่งยังเป็นผู้มีศักยภาพและสามารถใช้ศักยภาพนั้นให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมได้ ผู้วิจัยจึงจะใช้แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นกรอบในการวิเคราะห์ถึงศักยภาพของผู้สูงอายุต่อไป

2.3 แนวคิดเรื่องการเสริมสร้างพลัง (Empowerment)

เดิมมีการใช้ทฤษฎีการสร้างพลังในหลากหลายสาขาวิชา ซึ่งในปัจจุบันมักพบแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกับสร้างนี้ในสายบริหารหรือการจัดการองค์กร ตลอดจนสาขาด้านการศึกษา ที่นำไปใช้ในกระบวนการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนพัฒนาความสามารถในการตัดสินใจ และแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง เกิดความนับถือเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง วิธีการที่ใช้ในการจัดการศึกษาเพื่อการสร้างพลังนี้ จะเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนอย่างเต็มที่ (Active Participation) โดยใช้วิธีการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ และความคิดระหว่างผู้เรียน ให้ผู้เรียนสามารถระบุปัญหาของตน วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ มองภาพอนาคตได้ สามารถพัฒนาวิธีการที่จะแก้ไขปัญหา และดำเนินการแก้ไขปัญหา การจัดการศึกษาการสร้างพลังนี้ จะส่งเสริมให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าในตนเอง (Self Esteem) มีความคาดหวังในความสามารถของตนเอง (Self Efficacy) สูงขึ้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้ เจตคติ และทำให้มีพฤติกรรมที่ถูกต้องมากขึ้น ในแต่ละบุคคล ทั้งยังมีผลต่อการเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาความเสมอภาคในสังคมด้วย (Wallertein & Bernstein, 1988:379-394, อ้างถึงใน น.พ.พนัส พฤษ์สุนันท์ และคณะ, 2547)

คำว่า empower เกิดจากการรวมตัวของคำ 2 คำ คือ คำว่า em และคำว่า power โดยคำว่า em (หรือ en) มีความหมายถึง "การทำให้เกิดขึ้น" เมื่อนำมารวมกับคำว่า

power ที่แปลว่า "พลัง" ดังนั้นคำว่า "Empowerment" จึงหมายถึง "การสร้างเสริมพลัง" ในความหมายที่เข้าใจได้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรม คือ การทำให้เกิด ทำให้มี ทำให้ตระหนัก ทำให้เชื่อมั่น ทำให้ได้ใช้หรือได้พัฒนา "ศักยภาพ" ที่มีอยู่ในแต่ละบุคคล หรือแปรรูปออกมาเป็นพลังที่สร้างสรรค์ ซึ่งการสร้างเสริมศักยภาพนั้น สามารถกระทำได้ตั้งแต่ ให้ตนเอง ให้กลุ่มบุคคล ชุมชน หน่วยงานหรือองค์กร โดยพลังอันหลากหลายนั้น ได้แก่ พลังกาย พลังใจ พลังความคิด พลังปัญญา พลังทางการบริหาร พลังทางเศรษฐกิจ พลังทางการเมือง พลังทางสังคมพลังทางจิตวิญญาณ (<http://kmpolsci.blogspot.com/2008/06/empowerment.html>)

นิตยา เพ็ญศิริินภา (2545) ให้ความหมายของ "การเสริมพลัง" ว่าเป็นกระบวนการพัฒนาศักยภาพของบุคคล กลุ่มและชุมชน ให้สามารถจัดการแก้ไขปัญหาของตน โดยการร่วมมือกันทำกิจกรรมและควบคุมสิ่งต่างๆ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ตนอยู่อาศัย

นอกจากนี้ Julian Rappaport (โครงการการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม, 2549) ให้ความหมายของการเสริมพลังว่า หมายถึงการฝึกสิ่งต่างๆ เข้าไว้ในตัวบุคคล อันได้แก่ ความเข้มแข็งและสมรรถภาพ (Strength and Competencies) ระบบความช่วยเหลือตามธรรมชาติ (Natural Helping Systems) และการกระทำเชิงรุก (Proactive Behavior) ต่อนโยบายและการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยการเสริมพลังดังกล่าวสามารถกระทำได้ใน 3 ด้าน ได้แก่ การเสริมพลังความคิด การเสริมพลังความเข้าใจ การเสริมพลังความชำนาญ

การสร้างพลัง เน้นอิทธิพลที่เกี่ยวข้องในด้านการควบคุมตนเอง (Personal Control) และอิทธิพลที่เกี่ยวข้องทางด้านสังคม หรือชุมชน (Social Control) ระดับของการสร้างพลัง แบ่งออกเป็น 3 ระดับ (ปริญญา ผกานนท์, 2543:27-29. อ้างถึงใน น.พ.พนัส พฤกษ์สุนันท์ และคณะ, 2547) ดังนี้

การสร้างพลังให้ตัวบุคคล พลังในตัวบุคคลจะเกิดขึ้นได้กับบุคคลที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมให้แสดงออก ซึ่งความสามารถในการพัฒนาแนวคิด และการทำงานสู่ความสำเร็จ ได้รับการยอมรับจากผู้อื่น สามารถพึ่งตนเองได้ และเกิดความภาคภูมิใจในตัวเอง

การสร้างพลังในองค์กร เป็นการส่งเสริม และสนับสนุนให้สมาชิกในองค์กรมีส่วนร่วมในอำนาจขององค์กร ตั้งแต่การใช้ประโยชน์จากข้อมูล มีกระบวนการตัดสินใจ การ

กำหนดวิธีดำเนินงาน และการควบคุมความพยายามต่างๆ ต่อจุดมุ่งหมายที่กำหนดร่วมกัน ส่งเสริมให้มีการเชื่อมโยง ในกลุ่มสมาชิกเพื่อสร้างเป็นพลังองค์กร แล้วไม่เชื่อมโยงกับองค์กรอื่นๆ และชุมชนในเชิงอำนาจ หรือพลังโน้มน้ำหนัก และการตัดสินใจในสังคมที่กว้างขึ้น

การสร้างพลังในชุมชน เป็นระบบคุณค่าทางสังคม (Social Value) ซึ่งแสดงออกถึง การรวมตัวของประชาชนในชุมชน เพื่อทำกิจกรรมของชุมชนร่วมกัน ด้วยความสามัคคีเกื้อกูล มีการจัดการที่เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พลังในการพัฒนาชุมชน ซึ่งต้องปรับเปลี่ยนบทบาท ของประชาชนในชุมชน โดยปล่อยให้ชุมชนได้มีโอกาสตัดสินใจ และเลือกหนทางในการแก้ปัญหาของชุมชนเอง

Nee Boon Siong (<http://kmpolsci.blogspot.com/empowerment.html>) เสนอว่าการเสริมพลังนั้นต้องมองใน 2 ระดับ ระดับแรก คือ ระดับบุคคล (Self Empowerment) และระดับที่สอง คือ ระดับองค์กร (Organization Empowerment) โดยการเสริมพลังในระดับบุคคล หมายถึงการตัดสินใจอะไรด้วยตนเองในระดับที่ตนมีความสามารถ จะทำได้โดยที่ไม่ต้องรอให้เจ้านายสั่ง สำหรับการเสริมพลังในระดับองค์กรนั้น หมายถึง ความ เป็นจริงผู้ที่อยู่หน้างาน (Line manager) หรือเจ้าหน้าที่/ผู้ปฏิบัติงานในองค์กร ซึ่งเป็นคนติดต่อกับบุคคลภายนอก/ลูกค้า และเป็นผู้เผชิญปัญหา ดังนั้นจะเข้าออกเข้าใจปัญหาได้ดีกว่า บรรดาผู้บริหารที่นั่งอยู่ภายในองค์กร ดังนั้นการเสริมพลังจึง เปรียบเหมือนการสร้าง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Individual relation) หรือการสร้างช่องทางการสื่อสาร (Communication channel)

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น สอดคล้องกับงานวิจัยด้านการพัฒนาส่วนใหญ่ที่ผ่านมา ซึ่งพบว่า การเสริมสร้างพลังในระดับปัจเจกบุคคลและระดับองค์กรหรือชุมชน เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในงานพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสริมศักยภาพผู้นำชุมชน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ กาญจนา แก้วเทพ (2538) ที่กล่าวว่า การประสานงานของบุคคลหรือองค์กรที่ต่างมีทรัพยากรของตนเองในระยะเวลานานพอสมควร และเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหา ซึ่งมีความหมายถึงเครือข่าย ดังนั้นผู้วิจัยจึงจะใช้กรอบแนวคิดนี้ไปช่วยในการวิเคราะห์การเสริมพลังเครือข่ายซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำงานของสื่อบุคคลต่อไป

นอกจากนี้ ยังพบงานวิจัยด้านการเสริมพลังเรื่อง การศึกษาผลการใช้กระบวนการเสริมพลังในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพของเจ้าหน้าที่ศูนย์อนามัย

ที่ 8 นครสวรรค์ (กระทรวงสาธารณสุข, 2549) โดยใช้เทคนิควิธีในการเสริมพลัง 3 รูปแบบ ได้แก่

1) รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพที่ได้จากการเสริมพลังในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพเป็นรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน ไม่ได้เน้นเพียงมิติด้านสุขภาพเพียงด้านเดียว แต่ขอบเขตครอบคลุมทุกมิติของการดำเนินชีวิต

2) การชี้แนะด้านสุขภาพ (Advocacy) การเพิ่มความสามารถศักยภาพให้ทุกคนบรรลุศักยภาพสูงสุดด้านสุขภาพ (Enabling) การไกล่เกลี่ย (Mediating) เป็นกลยุทธ์ที่สำคัญเพื่อประนีประนอม หาข้อตกลงร่วมกันเสริมพลังจากกระบวนการกลุ่มที่มีปัญหาและเป้าหมาย ดังนั้น รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพในบริบทที่ชุมชนมีส่วนร่วมมุ่งเน้นพัฒนาปัจเจกบุคคล และสิ่งแวดล้อมในชุมชน

3) การนำกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมาใช้ร่วมกับกระบวนการเสริมพลัง (Empowerment) โดยต้องอาศัยเวลา เพื่อให้ปรับตัวเกิดการเรียนรู้ที่ละน้อย และต้องสอดคล้องกับความต้องการ จนกระทั่งสามารถนำไปปฏิบัติเป็นวิถีชีวิตได้

ซึ่งสอดคล้องกับบทสังเคราะห์จากงานวิจัยเรื่อง การปฏิบัติการสื่อสารของกลุ่มสื่อชุมชน (โครงการการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม, 2551) พบว่ากลุ่มสื่อชุมชนในแต่ละพื้นที่ต้องการการเสริมศักยภาพด้านการสื่อสารในเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับสุขภาพ ทักษะและเทคนิคการพูดผ่านสื่อและพูดต่อหน้าชุมชน ทักษะการผลิตสื่อ เช่น การออกแบบและเขียนป้ายไฉ้ในชุมชน เป็นต้น

2.4 แนวคิดเรื่องความสามารถทางการสื่อสาร

(Communication Competence)

ความหมายของ “สมรรถนะหรือความสามารถด้านการสื่อสาร” ได้ถูกนิยามไว้อย่างหลากหลาย ตัวอย่างเช่น

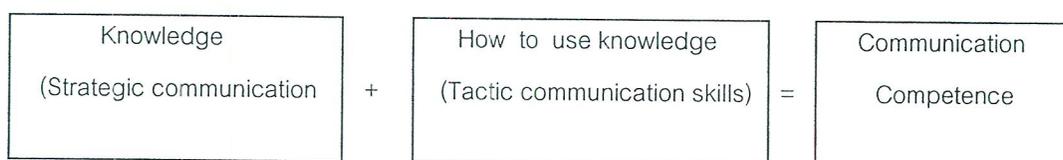
Dell Hymes (อ้างถึงใน Robert N. Bostrom, 1984) นิยามความหมายของสมรรถนะด้านการสื่อสารไว้ว่า คือ ความสามารถของบุคคลที่ประกอบไปด้วยความรู้ (knowledge) และความสามารถในการใช้ความรู้นั้น (ability for use) และความสามารถในการใช้ความรู้เป็นสิ่งที่เห็นได้ยากดังนั้นการที่จะบอกว่ามีความสามารถทางการสื่อสารหรือไม่ นั้น จำเป็นต้องแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ (relation) ของทั้งส่วนที่เป็นความรู้และการใช้ความรู้ด้วยสถานการณ์ที่มีการกระตุ้นให้เกิดการใช้ความรู้นั้นออกมา

Wiemann & Backlund (Ralph E. Cooley & Deborah A. Roach:1984) ให้ความหมายของ “สมรรถนะหรือความสามารถ” ว่าเป็น “ความสามารถในการสร้างปฏิสัมพันธ์ (interact) ระหว่างการเลือกที่จะแสดงพฤติกรรมทางการสื่อสารที่เหมาะสมในแต่ละสถานการณ์เพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ของแต่ละบุคคล”

ความหมายของสมรรถนะด้านการสื่อสารที่กล่าวมาข้างต้น นักวิชาการส่วนใหญ่ให้ความสนใจที่ “การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางการสื่อสาร” (Performance) ในขณะที่ Jame C. McCrosky (1984) กล่าวว่า เนื่องจากสาขานิเทศศาสตร์มีความหลากหลายทางสายวิชาทั้งหนังสือพิมพ์ วาทวิทยา การกระจายเสียง ภาพยนตร์ โฆษณา และการประชาสัมพันธ์ ดังนั้นจึงเป็นเรื่องยากที่จะนิยามความหมายทางการสื่อสาร แต่เขาเชื่อว่าความสามารถทางการสื่อสารในสาขาการสื่อสารมวลชนน่าจะเป็นความสามารถที่ไม่ธรรมดา หรือน่าจะเป็นการสื่อสารที่ดีเลิศทั้งในเรื่องเป้าหมายทางการสื่อสารและการทำให้กลุ่มเป้าหมายเข้าใจ จากแนวคิดของ McCrosky สะท้อนให้เห็นว่าเขาให้ความสำคัญกับ “กลุ่มผู้รับสาร” (Receiver) ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้นักนิเทศศาสตร์แตกต่างจากคนอื่นตรงที่มีการวิเคราะห์ผู้รับสาร (Audience analysis) ก่อนทำการสื่อสารนั่นเอง

เมื่อนักวิชาการต่างก็นิยามความหมายของสมรรถนะด้านการสื่อสารไว้อย่างหลากหลาย Robert N. Bostrom (1984) จึงได้รวบรวมความหมายจากทัศนะต่างๆ แล้วสรุปว่า “สมรรถนะด้านการสื่อสาร” หมายถึง “การรู้จักใช้รูปแบบการสื่อสารให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความรู้” (Knowledge + How to use knowledge) หรือความสามารถในการนำสมรรถนะทางกาย จิตใจ และความรู้ทางสังคมวัฒนธรรม มาประสานกันอย่างสอดคล้องนั่นเอง ซึ่งประกอบด้วยความหมาย 2 ส่วน คือ *การสื่อสารเชิงกลยุทธ์* (Strategic communication) และ *ทักษะทางการสื่อสาร* (Tactic communication skills)

แผนภาพแสดงความหมายของความสามารถทางการสื่อสาร

จากแผนภาพดังกล่าวสามารถอธิบายได้ดังนี้

การสื่อสารเชิงกลยุทธ์ (Strategic communication) คือ ความรู้เกี่ยวกับการใช้รูปแบบ วิธีการสื่อสารในสถานการณ์หนึ่งได้อย่างเหมาะสม ได้แก่ การเข้าใจกฎเกณฑ์ สัญลักษณ์ ความหมายต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมกำหนดขึ้น เช่น เข้าใจว่าควรจะทำติดต่อกับใคร หน่วยงานใด เวลาไหน ด้วยวิธีการอะไร จึงจะเหมาะสม

ทักษะในการสื่อสาร (Tactic communication skills) คือ ทักษะในการนำความรู้เกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการสื่อสารไปใช้ให้บรรลุเป้าหมาย เช่น ทักษะในการให้คำแนะนำ รับฟังคำแนะนำ ทักษะในการฟัง ทักษะในการแก้ปัญหา ทักษะในการตัดสินใจ ทักษะการโน้มน้าวใจ เป็นต้น

นอกจากนี้ กาญจนา แก้วเทพ (2551) ได้อธิบายถึงความสามารถทางการสื่อสารไว้ว่าเป็นความสามารถของบุคคลในการใช้ ความรู้ ทักษะการสื่อสารและ กลยุทธ์การสื่อสาร ได้เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์

รัตติกาล เจนจัต (2549, อ้างถึงใน กำจร หลุยยะพงศ์ 2552) เรื่อง “ของเล่นพื้นบ้านในฐานะสื่อเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชน ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงใหม่” ผลการวิจัยแสดงให้เห็นถึงความสามารถทางการสื่อสารของผู้สูงอายุในการสื่อสารเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมของเล่นพื้นบ้านแก่เยาวชนซึ่งประกอบไปด้วยกลยุทธ์ 4 ด้าน ได้แก่

กลยุทธ์ในด้านผู้ส่งสาร สามารถจำแนกได้เป็น 3 ประการคือ ประการแรก ลักษณะเฉพาะของผู้สูงอายุที่จะทำงานกับเด็กได้จะต้องมีความเข้าใจ รักเด็ก ใจดี ชอบเล่าเรื่องกับเด็ก มีเทคนิคการสอน ประการที่สอง ทักษะการวิเคราะห์ผู้รับสาร คือ สามารถวิเคราะห์ความแตกต่างของเด็ก เช่น ด้านเพศ วัย ความสนใจ ซึ่งจะนำมาประยุกต์กับการสอนเด็กได้ และประการที่สาม ทักษะด้านการสื่อสาร ซึ่งหมายถึงการมีกลยุทธ์ที่หลากหลายในการสอนเด็ก เช่น การเล่านิทาน การสาธิต การสื่อสารสองชั้นตอน การสื่อสารแนวนอน การสื่อสารไม่เป็นทางการ เป็นต้น

กลยุทธ์ในด้านเนื้อหา คือ การที่ผู้สูงวัยสามารถสอดใส่เนื้อหาในของเล่นพื้นบ้านได้ ทั้งประวัติความเป็นมา ประโยชน์ ความยากง่าย วัสดุอุปกรณ์ วิธีการประดิษฐ์ และการเล่น

กลยุทธ์ในด้านช่องทางการสื่อสาร คือ ความสามารถขยายช่องทางการสื่อสารจากการสอนตัวต่อตัวสู่พื้นที่ที่หลากหลาย เช่น บ้าน โรงเรียน วัดหรือพิพิธภัณฑ์ของเล่น นอกจากนี้ยังขยายในด้านเวลา ให้สู่เวลาในงานวันเด็ก หรือช่วงเวลาการแข่งขันกีฬา

และประเด็นสุดท้าย คือ การขยายจากสื่อของเล่นให้พัฒนาสู่กิจกรรมในโรงเรียนและแม้กระทั่งกิจกรรมของเล่นเดินทางหรือการออกไปสอนการทำของเล่นข้างนอกชุมชน

กลยุทธ์ด้านผู้รับสาร คือ ความสามารถจำแนกเด็กออกเป็นกลุ่ม ๆ เช่น เด็กที่ต้องการเล่น เด็กที่สนใจทำของเล่นทั้งตามธรรมชาติและบนเงื่อนไข ซึ่งแต่ละกลุ่มก็จะมีกรรมวิธีการสอนแตกต่างกัน

ดังนั้นงานวิจัยนี้จะใช้แนวคิดเรื่องความสามารถทางการสื่อสารดังกล่าวเป็นกรอบในการพิจารณาถึงความสามารถทางการสื่อสารของผู้สูงอายุก่อนและหลังการเสริมพลังเพื่อวิเคราะห์ว่าการเสริมพลังความสามารถทางการสื่อสารให้ผู้สูงอายุแล้วจะส่งผลกระทบต่อกระบวนการทำงานเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนอย่างไร

2.5 แนวคิดเรื่องทุนของ บัวร์ดิเยอ (Bourdieu)

เนื่องจากมีนักทฤษฎีให้ความหมายของคำว่า “ทุน” ไว้หลายท่าน หากแต่งานวิจัยเรื่อง “การเสริมพลังความสามารถทางการสื่อสารของผู้สูงอายุเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน : กรณีชมรมอนุรักษ์จักรยาน อ.ป่าซาง จังหวัดลำพูน” เลือกใช้แนวคิดเรื่อง “ทุน” ของ บัวร์ดิเยอ (Bourdieu) เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ถึง “ต้นทุน” ของผู้สูงอายุซึ่งส่งผลกระทบต่อกระบวนการทำงานเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้รวบรวมรายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องทุนไว้ดังนี้

ความหมายของคำว่า “ทุน”

นักทฤษฎีที่ให้ความหมายของคำว่า “ทุน” ดังเช่น มาร์กซ์ ให้ความหมายถึง “ทุนเศรษฐกิจ” (Economic capital) ทุนเหล่านี้ปฏิบัติการอยู่ในชีวิตประจำวันผ่านการทำงานของสถาบัน/กลไกต่างๆของสังคม เช่น โรงเรียน ศาสนา ครอบครัว สื่อสารมวลชน ฯลฯ สถาบันเหล่านี้ทำงานครอบงำอยู่ตลอดเวลา และทุนดังกล่าวดำรงอยู่ได้ในสังคมด้วย “การผลิตและการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดของทุนเศรษฐกิจ” (Economic reproduction) หากหยุดกระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดเมื่อใด ทุนเศรษฐกิจก็จะหมดชีวิตเมื่อนั้น เช่น เมื่อไม่เอาทุนมาลงทุน

หากแต่ บัวร์ดิเยอ ได้ขยายความหมายของ “ทุน” กว้างออกไปถึงทุนสัญลักษณ์ ทุนวัฒนธรรม และทุนทางสังคม (กาญจนา แก้วเทพ, 2550) โดย บัวร์ดิเยออธิบายว่า

(ก) **ทุนเศรษฐกิจ (Economic capital)** ทุนประเภทนี้ได้แก่ รายได้ ทรัพย์สิน/ความมั่งคั่งที่สะสมเอาไว้ เงินทอง สิ่งของที่มีราคาเช่นที่ดิน อาคารบ้านเรือน เครื่องเพชรนิลจินดา รถยนต์/หุ้่น/ฯลฯ รูปแบบของทุนประเภทนี้จะดำเนินงานอยู่ในระบบเศรษฐกิจ แต่แน่นอนว่าอาจจะมีการโยกย้ายไหลซึมผ่านไปยังระบบอื่นๆได้

ทุนประเภทนี้เป็นรูปแบบทุนที่มีเหตุมีผล ซึ่งหมายความว่า ประการแรกสามารถคิดคำนวณเป็นปริมาณที่แน่นอนได้ ประการที่สอง สามารถระบุรูปแบบได้อย่างแน่ชัด เช่น เงินสดในธนาคาร ราคาเครื่องจักร/ที่ดิน/ฯลฯ ดังนั้นจึงเป็นการง่ายที่จะศึกษาทุนประเภทนี้ไม่ว่าจะเป็นการวิเคราะห์การสะสมทุน การครอบครองทรัพย์สิน การแลกเปลี่ยน/ถ่ายโอน ฯลฯ เช่นที่ศึกษาโดยวิชาเศรษฐศาสตร์

(ข) **ทุนวัฒนธรรม** บุรดิแยกแบ่งรูปแบบย่อยของทุนวัฒนธรรมออกเป็น 3 รูปแบบคือ

- Objectified form ได้แก่ ทุนวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปแบบของวัตถุ เช่น หนังสือ รูปภาพ ซีดี ฯลฯ ที่ปัจเจกบุคคลครอบครองเป็นเจ้าของ

- Institutionalized form ได้แก่ ทุนวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปแบบของสถาบัน เช่น คุณภาพ/ชื่อเสียงของสถาบันการศึกษา เป็นต้น

- Embodied form ได้แก่ สมรรถนะด้านวัฒนธรรมของปัจเจกบุคคล เช่น ความสามารถ/ความรู้ที่จะพูดเรื่องศิลปะ การมีบุคลิกที่สง่างาม สามารถวางท่าทางได้อย่างงดงาม ความหมายของ embodied form ที่อยู่ในปัจเจกบุคคลนี้อาจจะมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า "Habitus" แต่บุรดิแยกก็ได้ยกตัวอย่างแสดงให้เห็นความแตกต่างกัน

ตัวอย่างเช่น หากบุคคลคนหนึ่งมีความรักในความรู้ของวิชาปรัชญา ทำให้เขาสนใจที่จะเสาะแสวงหาหนังสือปรัชญามาอ่าน สมรรถนะทางวัฒนธรรมเช่นนี้เรียกว่า "Habitus" แต่หากว่าความรู้ปรัชญาดังกล่าวทำให้เขามีชื่อเสียง สามารถไปออกรายการโทรทัศน์ประเภท "แฟนพันธุ์แท้" หรือไปเป็นนักเขียนคอลัมน์ในนิตยสารทำให้มีรายได้ ในช่วงเวลานี้ สมรรถนะดังกล่าวได้คลี่คลายกลายเป็นทุนวัฒนธรรมแบบ embodied form แล้ว หากจะเทียบเคียงกับแนวคิดเรื่อง "มูลค่า" ของมาร์กซ์ ก็อาจจะสรุปได้ว่า Habitus นั้นเปรียบเสมือน**มูลค่าใช้สอย**ของบุคคล (use value) แต่ "ทุนวัฒนธรรมแบบ embodied form" เปรียบเสมือน**มูลค่าแลกเปลี่ยน** (exchange value) นั่นเอง

มูลค่าของทุนวัฒนธรรมนี้จะดำเนินงานอยู่ในระบบวัฒนธรรม ซึ่งบุรดิแยกเห็นว่าในโลกสมัยใหม่ ระบบการศึกษาเป็นระบบวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุด เขาได้ยกตัวอย่างของระบบการศึกษาในฝรั่งเศสว่า สาขาวิชาที่สอนนั้นมีความลักษณะและมูลค่าไม่เท่ากัน (ใน

สังคมไทยก็เช่นเดียวกัน) เช่น ในฝรั่งเศส คนที่สามารถเรียนวาดรูปและแกะสลักจะถูกมองว่า "มีระดับ" มากกว่าเรียนถ่ายภาพหรือเรียนดนตรีแจ๊ส และแน่นอนว่าถ้าเป็นเพลงแนวป๊อปก็จะยิ่งอยู่ในระดับล่างๆ ดังนั้น บูร์ดิเยอจึงสรุปว่า ระบบการศึกษาเป็นตัวผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดโครงสร้างชนชั้นในสังคม เพราะระบบการศึกษานี้มีความเกี่ยวข้องกับทุนทางวัฒนธรรมนั่นเอง

ในโลกแห่งความเป็นจริง เด็กจากชนชั้นกลางและชนชั้นสูงจึงสามารถ "เข้าถึง" ทุนทางวัฒนธรรมตั้งแต่แรกเกิด เช่น สามารถเรียนเปียโน (มีเปียโนอยู่ในบ้าน) เรียนเต้นบัลเล่ต์ ยิมนาสติก ฯลฯ และมีเวลาที่จะซักซ้อมฝึกฝน เมื่อโตขึ้นก็ทำให้มีโอกาสที่จะได้เข้าทำงานดีๆ ด้วยความสามารถพิเศษที่มี รวมทั้งเป็นคนที่มีบุคลิกดี มีท่วงท่าที่สง่างาม มั่นใจในตนเอง ฯลฯ แต่ทว่า บูร์ดิเยอเสริมว่า สังคมกลับสร้างมายาคติว่า เด็กเหล่านี้มีแววดี มีความเฉลียวฉลาดมาตามธรรมชาติ ซึ่งเท่ากับปกปิดข้อเท็จจริงเรื่องความสามารถในการสั่งสมทุนทางวัฒนธรรมของคนแต่ละชนชั้นที่ไม่เท่ากัน

(ค) ทุนสัญลักษณ์ (Symbolic capital) ทุนประเภทนี้ บูร์ดิเยอหมายถึง "สถานภาพ/ชื่อเสียง/การได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่นๆ ที่ทำให้เจ้าของทุนเกิดความได้เปรียบ/เกิดประโยชน์ต่างๆ" ทุนประเภทนี้ดูได้ยากกว่าทุน 2 ประเภทที่กล่าวมา และก็ยากที่จะระบุให้ชัดเจนไปว่า ได้ดำเนินงานอยู่ในระบบแบบใด

สำหรับในสังคมที่มีการแบ่งงานกันทำอย่างสูงมาก ความมีชื่อเสียงจะแยกอยู่ตามสาขา / แวดวง / วงการต่างๆ เช่น ผู้ที่มีชื่อเสียงด้านกล้วยไม้/อาหาร/ดาราศาสตร์/โรคมะเร็ง ฯลฯ และอาจจะรู้จักกันดีเฉพาะภายในแวดวงเท่านั้น

(ง) ทุนสังคม (Social Capital) คำว่า "ทุนทางสังคม" นี้เป็นคำที่เราอาจจะพบเห็นได้บ่อยกว่า "ทุนวัฒนธรรม/ทุนสัญลักษณ์" แต่ส่วนใหญ่แล้วเรามักจะพบเห็นจากแนวคิดของ Robert Putnam นักวิชาการอเมริกันมากกว่า

ความหมายของทุนสังคมนั้นมี 2 ความหมาย แต่ทั้งสองต่างก็หมายถึง "เครือข่ายทางสังคม" (Network) ทั้งสิ้น เพียงแต่ว่าในความหมายแรก เป็นการมองมาจากตัวโครงสร้างที่มอง "ตัวเครือข่ายจริงๆ" เช่น โครงสร้างของกลุ่มเพื่อนร่วมโรงเรียน เพื่อนร่วมอาชีพ ฯลฯ ส่วนในความหมายที่สองนั้น เป็นมุมมองมาจาก "ปัจเจกบุคคล" ที่มีเครือข่าย และมองว่าเครือข่ายนั้นเป็นทรัพยากรอย่างหนึ่งของตน เช่น เป็นคนมีเส้นสาย/กว้างขวาง จะทำอะไรก็ง่ายและสะดวก ในความหมายที่สองนี้เองที่เป็นความหมาย "ทุนสังคม" ของบูร์ดิเยอ

บูร์ดิเยอเห็นว่า ทุนสังคมนั้นถือเป็นเสมือนทรัพยากรอย่างหนึ่งที่สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ให้ได้ ดังเช่นที่มักมีคำกล่าวที่ว่า "ไม่สำคัญว่ามี ผลงานอะไร สำคัญ

ที่ว่า*เป็นคนของใคร*" มากกว่า และสำหรับทุนสังคมนี้จะกระจายอยู่ตามระบบต่างๆ เช่น เพื่อนร่วมรุ่น เพื่อนโรงเรียนเดียวกัน คนหมู่บ้านเดียวกัน คนแซ่เดียวกัน เป็นต้น

ในการจำแนกแยกแยะทุนประเภทต่างๆที่แตกตัวออกมาจาก "ทุนเศรษฐกิจ" ที่มาร์กซ์ได้เริ่มต้นเอาไว้ บูร์ดิเยอก็ได้เคลื่อนย้ายความสนใจจากที่นักเศรษฐศาสตร์รุ่นก่อนเคยวิเคราะห์ที่ทุนเศรษฐกิจ/ทุนการเมือง มาสู่ทุนด้านวัฒนธรรม/ทุนสัญลักษณ์ และทุนสังคมมากยิ่งขึ้น ซึ่งทุน 3 ประเภทหลังนี้ สื่อสารมวลชนจะเป็นสถาบันที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสะสมและการแลกเปลี่ยนเพิ่มพูนทุนทั้ง 3 ประเภทโดยตรง

ตัวอย่างเช่น โรงเรียนเป็นเครื่องมือในการสะสมทุนวัฒนธรรมและทุนสัญลักษณ์ (Accumulation of Cultural / Symbolic Capital) ดังนั้น จึงมีใช่เพียงแต่ว่า "ได้เรียนหนังสือจบ" มาเท่านั้น หากแต่ยังสำคัญว่า "จบมาจากโรงเรียนไหน" จบมาด้วยเกรดเท่าไร "เป็นลูกศิษย์ใคร" อีกด้วย คำตอบเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงปริมาณและคุณภาพของทุนวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

นอกจากนี้ ดังที่กล่าวแล้วว่าทุนเศรษฐกิจที่ต้องมีการผลิตและการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด (reproduction) และเช่นเดียวกัน "ทุนวัฒนธรรม/ทุนสัญลักษณ์" (Cultural capital/Symbolic capital) ก็ต้องมีกระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดด้วยเหมือนกัน

2.6 แนวคิดเกี่ยวกับเด็กและกิจกรรมสำหรับเด็กและเยาวชน

งานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับเด็กโดยตรง ดังนั้นผู้วิจัยจึงรวบรวมแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเด็กและกิจกรรมสำหรับเด็ก เพื่อเป็นกรอบในการวิเคราะห์กระบวนการทำงานของผู้สูงอายุ ตลอดจนทำความเข้าใจในมิติด้านการสื่อสารระหว่างคนสองวัยที่แตกต่างกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.6.1 พัฒนาการของเด็ก

การพัฒนาเด็ก หมายถึง การส่งเสริมและจัดกิจกรรมเพื่อเอื้อให้เด็กมีคุณภาพชีวิตที่ดี กล่าวคือเด็กทุกคนควรได้รับการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน ส่วนการพัฒนากิจกรรมและบริการเชิงสังคมที่ให้แกเด็กนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเด็กให้มีคุณค่าต่อสังคม ผู้ใหญ่และสังคมรอบตัวเด็กจะต้องเปิดโอกาสให้เด็กได้มีส่วนร่วมแสดงบทบาทที่เหมาะสม และสนองตอบต่อสังคมด้วย

โดยความความต้องการพื้นฐานของเด็ก อาจแบ่งได้ 3 ประเภท คือ ประเภทแรกคือความต้องการพื้นฐานทางกายเกี่ยวกับการยังชีพที่อยู่ได้ ได้แก่ ปัจจัยด้านโภชนาการ สาธารณสุข ที่อยู่อาศัย และสุขภาพสิ่งแวดล้อม ประเภทที่สอง คือ ความต้องการพื้นฐานทางใจที่เกี่ยวกับการพัฒนานุคลิกภาพ ในฐานะที่เป็นมนุษย์ในสังคม รวมถึงความรู้สึก อารมณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและปฏิสัมพันธ์ภายในครอบครัว ค่านิยม ทศนคติ และจริยธรรม ประเภทที่สาม คือ ความต้องการที่เกี่ยวข้องกับตัวเอง ได้แก่ ปัจจัยเชิงเชาว์ปัญญา การเรียนรู้ ด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษาและ อาชีพ เป็นต้น อย่างไรก็ตามทั้งสามประเภทดังกล่าวจำเป็นต้องพัฒนาอย่างเป็นกระบวนการร่วมกันไป นอกจากนี้สภาพแวดล้อมทางสังคมอันประกอบด้วย โครงสร้างระบบความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับชุมชนอื่น ๆ โครงสร้างเชิงเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และอื่น ๆ ล้วนมีอิทธิพลต่อการพัฒนาเด็กทั้งสิ้น

เด็กนับว่าเป็นช่วงวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านอย่างรวดเร็วทั้ง พัฒนาการด้านร่างกายและสติปัญญา และอาจกล่าวได้ว่าเด็กเป็นวัยแห่งการเรียนรู้ โดยองค์การยูนิเซฟ (2546 : 40) ได้ให้ความหมายของ “เด็ก” ว่า หมายถึง บุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี

โดยสามารถแบ่งเด็กออกเป็น 3 ช่วงวัยตามพัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์ และสังคม ได้แก่ วัยเด็กตอนต้น วัยเด็กตอนกลาง และ วัยรุ่น โดยงานวิจัยนี้ ทำการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับชมรมอนุรักษ์จรัญยานที่เป็นเด็กและเยาวชน ซึ่งอยู่ในกลุ่มวัยเด็ก ตอนกลางและวัยรุ่น ที่มีอายุระหว่าง 6-18 ปี จึงขอกกล่าวถึงเฉพาะเด็กตอนกลางและวัยรุ่น ดังนี้

พัฒนาการด้านต่างๆ ในแต่ละช่วงวัยของเด็กมีความสำคัญและการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา วัยเด็กเป็นวัยที่เต็มไปด้วยพลังกำลัง การเรียนรู้ โดย ศรีเวื่อน แก้วกังวาน (2545) กล่าวว่า วัยเด็กตอนกลาง ระหว่างอายุ 6-12 ปี เพื่อนร่วมวัยจะมีความสำคัญมาก เริ่มคิดในลักษณะของเหตุผล ความจำและความสามารถทางภาษามีการพัฒนาได้รวดเร็ว มีพัฒนาการด้านความคิดเกี่ยวกับตนเองมากขึ้น พลังกำลังเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด แม้จะมีพัฒนาการด้านร่างกายช้าอย่างค่อยเป็นค่อยไป เป็นวัยที่ไม่อยู่นิ่ง ชอบเล่น และทำกิจกรรมที่ใช้ความเร็ว และสามารถทำกิจกรรมที่ซับซ้อนและสร้างสรรค์ได้ ในด้านอารมณ์เด็กวัยนี้รู้จักควบคุมและแสดงอารมณ์ได้อย่างเหมาะสมเมื่ออยู่รวมเป็นกลุ่ม ในด้านสังคมเด็กวัยนี้ชอบการเล่นรวมกลุ่ม ดังนั้นจึงต้องการคำยกย่อง การได้รับความสำคัญ การรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ

ส่วนวัยเด็กที่เข้าสู่ช่วงวัยรุ่น อายุระหว่าง 12-18 ปี มีการเปลี่ยนแปลงด้านสรีระทางร่างกายอย่างชัดเจนและรวดเร็ว เพื่อนมีอิทธิพลต่อความคิดค่อนข้างมาก และเริ่มคิดได้ในทุกรูปแบบของความคิดและในเชิงนามธรรม เป็นวัยที่ถือตนเองเป็นใหญ่ในหลายๆแง่มุม ในด้านอารมณ์เด็กวัยนี้จะมีอารมณ์รุนแรง และเปลี่ยนแปลงง่าย เชื่อมั่นตนเองสูง ในด้านสังคม เป็นวัยที่จับกลุ่มได้นานขึ้น เลือกรับเป็นสมาชิกของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ชอบทำตามกลุ่มเพื่อน ครอบครัวเริ่มมีอิทธิพลน้อยลง

2.6.2 ประเภทของกิจกรรมและเทคนิคการจัดกิจกรรมสำหรับเด็ก

หากกล่าวถึงกิจกรรม (Activity) หรือชุดของปฏิบัติการต่างๆ ที่สร้างความสัมพันธ์เพื่อสนองตอบต่อความสนใจของเด็กในการพัฒนาเด็กและเยาวชนนั้น ราชพร จันทรส์ว่าง (2548) กล่าวว่า กิจกรรมหรือนันทนาการ คือ การที่บุคคลหรือชุมชนได้มีส่วนร่วมในการประกอบกิจกรรมตามที่ตนเองมีความสนใจ และกิจกรรมนั้นก่อให้เกิดผลต่อการพัฒนาอารมณ์สุข สนุกสนานและสุขสงบ นอกจากนี้กิจกรรมในความหมายของ ราชพร จันทรส์ว่าง ยังมีความหมายครอบคลุมไปถึงลักษณะของกระบวนการ (Process) ที่ช่วยพัฒนาประสบการณ์หรือคุณภาพชีวิตของบุคคลหรือสังคม โดยอาศัยกิจกรรมเป็นสื่อในช่วงเวลาว่าง ดังนั้นการเล่นจึงเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งด้วยเช่นกัน

สำหรับรูปแบบของกิจกรรมมีหลากหลายประเภท สมชาติ กิจยรรยง (2540) ได้แบ่งกิจกรรมไว้ 5 ประเภท ได้แก่

- 1) กิจกรรมละลายพฤติกรรม (Break the Ice) เป็นกิจกรรมที่สร้างความคุ้นเคยระหว่างกันหรือเปิดเผยตนให้ผู้อื่นได้รู้จัก
- 2) กิจกรรมเพื่อประสบการณ์การเรียนรู้ (Classroom Activities) เป็นกิจกรรมที่เน้นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ทักษะคติ ความเข้าใจ และก่อให้เกิดทักษะใหม่ๆ อันนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต
- 3) กิจกรรมสันทนาการหรือนันทนาการ (Recreation Activities) เป็นการเสริมบรรยากาศให้มีความสนุกสนานเพื่อคลายจากความตึงเครียด และสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรม
- 4) กิจกรรมเข้าจังหวะ (Rhythmic Activities) เป็นกิจกรรมที่ร่างกายและจิตใจมีสมาธิในกลุ่มมากขึ้น ปฏิบัติตอบสนองต่อจังหวะหรือเสียงดนตรีประกอบ

5) กิจกรรมทดสอบสมรรถภาพ (Self Testing Activities) กิจกรรมที่ส่งเสริมความสามารถด้านความแข็งแรง สมรรถภาพทางร่างกายและกล้ามเนื้อในการเคลื่อนไหว

ขณะที่ จรรยาพร ธรณินทร์ (อ้างถึงใน รชพร จันทร์สว่าง ,2548:15) แบ่งประเภทของกิจกรรมตามลักษณะของกิจกรรม ได้ 11 ประเภท ได้แก่

- 1) ศิลปหัตถกรรม (art and crafts) เป็นกิจกรรมงานใช้ฝีมือ เช่น การปั้น การจักสาน การประดิษฐ์ การประกอบอาหาร ฯลฯ
- 2) กิจกรรมเกม กีฬา (games, sports & athletics) เป็นกิจกรรมเน้นการเคลื่อนไหวของร่างกาย เช่น กีฬาทางน้ำ กีฬาในร่ม กีฬากลางแจ้ง เป็นต้น
- 3) งานอดิเรก (hobbies) เป็นกิจกรรมทำในยามว่าง เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ
- 4) การเล่นดนตรี (music) และการร้องเพลง
- 5) การฟ้อนรำ การเต้นรำ และกิจกรรมเข้าจังหวะ (dance) เป็นกิจกรรมการเคลื่อนไหวร่างกายประกอบเสียงดนตรี
- 6) การแสดงละคร ภาพยนตร์ การแสดง (drama) ทุกชนิด
- 7) กิจกรรมนันทนาการภายนอกเมือง (outdoor recreation) เป็นกิจกรรมกลางแจ้งที่ต้องการความเพลิดเพลินจากธรรมชาติ เช่น การออกศึกษาธรรมชาติ การเดินทางไกล การพักผ่อน
- 8) กิจกรรมการอ่าน เขียน พูด (reading writing & speaking) การเขียนบทความ การอ่านหนังสือ การได้วาที การสนทนากับเพื่อนบ้าน เป็นต้น
- 9) กิจกรรมทางสังคม (social activating) เป็นกิจกรรมที่มีส่วนร่วมในสังคม ได้แก่ การประชุมพบปะ สังสรรค์ การสมาคมสโมสรต่างๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เป็นต้น
- 10) กิจกรรมพิเศษ (special activity) เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นในโอกาสสำคัญ เพื่อประโยชน์ต่อประชาชน หรือสมาชิกในกลุ่ม อาจจะเป็นกิจกรรมทางศาสนา หรือเทศกาลประเพณีต่างๆ
- 11) กิจกรรมบริการอาสาสมัคร (voluntary services) เป็นกิจกรรมที่ให้บริการเพื่อสาธารณะประโยชน์ เช่น การบริการต่างๆ เพื่อช่วยเหลือ

ชุมชน หรือสังคม เช่น อาสาสมัครในศูนย์เยาวชน เป็นอาสาสมัครทำงาน เพื่อกลุ่มเยาวชนที่ด้อยโอกาสในสังคม คนพิการ คนชรา เป็นต้น

ลักษณะของกิจกรรมมีรูปแบบมากมาย ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม ในการ นำกิจกรรมไปใช้ และอาจเกี่ยวข้องกับ สถานที่ เวลา ความสัมพันธ์ วัตถุประสงค์ และความ สนใจอีกด้วย

2.6.3 เทคนิคการจัดกิจกรรมกลุ่ม

ทิสนา แคมมณี (อ้างถึงใน ปานทิพย์ ลิกชะไชย : 39-41) กล่าวถึงเทคนิค การจัดกิจกรรมกลุ่มสำหรับเด็ก ดังนี้

- 1) เกม (game) เป็นวิธีการหนึ่งซึ่งสามารถนำมาใช้ในการสอนเด็ก โดยการ สร้างสถานการณ์สมมติขึ้น ให้เด็กลงเล่นเองภายใต้ข้อตกลงหรือกติกา บางอย่างที่กำหนดไว้ ซึ่งเด็กต้องตัดสินใจทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีผลต่อ การแพ้ชนะ วิธการนี้จะช่วยให้เด็กวิเคราะห์ความรู้สึกนึกคิดและ พฤติกรรมต่างๆที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ นอกจากนี้ยังช่วยให้เด็กเกิด ความสนุกสนานในการเรียนด้วย
- 2) บทบาทสมมติ (role-play) เป็นวิธีการอีกวิธีการหนึ่งที่ได้รับการนิยม มี ลักษณะเป็นสถานการณ์สมมติ แต่มีการกำหนดบทบาทของผู้เล่นใน สถานการณ์ที่สมมติขึ้นมาแล้ว ให้ผู้เล่นสวมบทบาทนั้นและแสดงออก ตามธรรมชาติโดยอาศัยบุคลิกภาพ ประสบการณ์ ความรู้สึก และ พฤติกรรมของตนอย่างลึกซึ้ง และยังช่วยสร้างบรรยากาศเรียนรู้ให้ น่าสนใจน่าติดตาม
- 3) กรณีตัวอย่าง(case) เป็นวิธีการที่ใช้กรณีหรือเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจริง มาดัดแปลงให้เป็นตัวอย่างให้เด็กได้วิเคราะห์และอภิปรายเพื่อสร้าง ความเข้าใจและฝึกฝนหาทางแก้ไขปัญหา วิธีการจะช่วยให้เด็กฯ รู้จักคิด และพิจารณาข้อมูลที่ตนได้รับอย่างถี่ถ้วน การอภิปรายช่วยให้เด็กได้ แลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน รวมทั้งนำกรณีต่างๆที่คล้ายคลึงกับชีวิต จริงมาใช้ช่วยให้เกิดการเรียนรู้
- 4) สถานการณ์จำลอง (simulation) คือการจำลองเหตุการณ์จริงหรือสร้าง เสริมสถานการณ์ให้ใกล้เคียงความจริงแล้วให้เด็กลงไปอยู่ใน

สถานการณ์นั้นจะมีปฏิกริยาโต้ตอบกัน วิธีการนี้จะช่วยให้เด็กได้มีโอกาสทดลองแสดงพฤติกรรมต่างๆ ซึ่งในสถานการณ์จริงเด็กอาจไม่กล้าแสดง เพราะอาจเป็นการเสี่ยงต่อผลที่จะได้รับจนเกินไป

- 5) ละคร (acting or dramatization) คือ วิธีการที่让孩子ได้ทดลองแสดงบทบาทตามบทที่เขียนหรือกำหนดไว้ โดยต้องแสดงตามบทบาทที่กำหนดซึ่งนำบุคลิกและความรู้สึกนึกคิดของตนเข้าเกี่ยวข้อง ความเข้าใจนี้จะมีส่วนช่วยเสริมสร้างความเห็นอกเห็นใจกัน นอกจากนี้การที่เด็กมีโอกาสได้แสดงละครร่วมกันจะช่วยฝึกให้นักเรียนเกิดความรับผิดชอบในการเรียนรู้ร่วมกันและได้ฝึกการทำงานร่วมกัน
- 6) กลุ่มย่อย (small group) วิธีการใช้กลุ่มย่อยนี้เป็นการเปิดโอกาสให้เด็กทุกคนมีโอกาสในการแสดงออกและช่วยให้ได้ข้อมูลเพิ่มขึ้น สามารถใช้กลุ่มย่อยได้หลายวิธีขึ้นอยู่กับผู้จัด

อย่างไรก็ตามการเลือกกิจกรรมสำหรับเด็กนอกจากเลือกตามความสนใจของเด็กแล้ว ยังต้องพิจารณาให้สอดคล้องกับพัฒนาการของเด็กและวัตถุประสงค์ในการจัดกิจกรรมด้วย นอกจากนี้ สุมนา พานิช (อ้างถึงใน ปานทิพย์ ลิกชะไชย:2548) กล่าวว่าเทคนิคในการจัดกิจกรรมสำหรับเด็กไว้ 5 ประการ ได้แก่

- 1) การเตรียมเนื้อหาและกิจกรรมที่เป็นประสบการณ์ตรง ควรสามารถยึดหยุ่นได้
- 2) คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างวัย
- 3) ควรให้เด็กมีโอกาสในการเลือกแสดงความคิดเห็นในความต้องการของเด็กเอง
- 4) ควรให้เด็กได้แสดงผลงาน หรือสร้างความคิดเอง สามารถมีโอกาสชื่นชมความสำเร็จในงานของตนเอง
- 5) ในแต่ละกิจกรรมต้องจัดเวลาให้เหมาะสม ให้มีความสมดุลระหว่างกิจกรรมและควรแทรกการเล่นเพื่อความสนุกสนานเพื่อให้จดจำได้ง่ายขึ้น

นอกจากนี้หากกล่าวในมิติด้านการสื่อสาร จากงานวิจัยของ ปานทิพย์ ลิกชะไชย (2548) ยังพบว่าในการทำกิจกรรมสำหรับเด็กต้องเน้นกระบวนการสื่อสารแบบมี

ส่วนร่วม แต่ระดับของการมีส่วนร่วมของเด็กขึ้นอยู่กับปัจจัยที่แตกต่างกันไป โดยปัจจัยที่ส่งผลให้เด็กเกิดการมีส่วนร่วม ได้แก่

1. แรงจูงใจ เพื่อให้เด็กสามารถออกแบบและจัดการงานที่ซับซ้อนได้ หากพวกเขารู้สึกถึงความเป็นเจ้าของงาน
2. การสนับสนุนและอาศัยผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่จะให้คำแนะนำและมีส่วนร่วมหรือเรียนรู้คู่กับเด็กได้
3. ความเป็นชุมชน สภาพทางวัฒนธรรม และครอบครัวของเด็ก ควรและให้ความรู้สึกที่มีความหวังกับเด็ก
4. ผลของความสำเร็จ ควรเปิดเผยถึงผลของความสำเร็จให้เด็กเกิดความเชื่อมั่นในตนเองต่อไป

จากแนวคิดเกี่ยวกับเด็กและกิจกรรมสำหรับเด็กดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้ใช้เป็นกรอบคิดในการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆของผู้สูงอายุในงานวิจัยนี้ เรื่อง “การเสริมพลังความสามารถทางการสื่อสารของผู้สูงอายุเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน : กรณีชมรมหนูรักจักรยาน อ.ป่าซาง จังหวัดลำพูน” ซึ่งผู้สูงอายุมีการออกแบบกิจกรรมและสอดแทรกเนื้อหาเพื่อพัฒนาด้านคุณธรรม จริยธรรม ระเบียบวินัย การออม และคุณค่าของความเป็นเด็กไทย เช่น ความกตัญญู การเชื่อฟังพ่อแม่ การเคารพบนอบผู้ใหญ่ เป็นต้น หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการพัฒนาเพื่อให้เป็นเด็กดี ซึ่งในปัจจุบันการอบรมบ่มเพาะดังกล่าวนับวันจะค่อยลดน้อยลงไปทุกที และจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับเด็ก ผู้วิจัยพบว่าในระหว่างปี พ.ศ.2506 ถึง 2512 สถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็ก ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับอิทธิพลของสังคมต่อการพัฒนาเด็กอยู่ 3 เรื่อง ได้แก่ อิทธิพลของสังคมต่อพัฒนาการเด็ก ที่ตำบลนาป่า อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี อิทธิพลของสังคมต่อพัฒนาการเด็กที่หมู่บ้านพรานหมื่น จังหวัดอุดรธานี และ อิทธิพลของสังคมต่อพัฒนาการเด็กที่หมู่บ้านอุเม็ง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า วิถีชีวิตของคนไทยในหมู่บ้านต่างๆ ของภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ และวิธีการอบรมเลี้ยงดูที่ปฏิบัติในภาคต่างๆ มีลักษณะอะลุ่มอล่วย เน้นการอบรมเลี้ยงดูที่อยู่ในกรอบของคุณธรรมไว้ 5-6 ประการ ได้แก่ คุณธรรมแห่งความไม่ก้าวร้าวรุนแรง ความกตัญญูรู้คุณ ความซื่อสัตย์ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเคารพผู้อาวุโสและผู้มีอำนาจ และความเหมาะสมในด้านกิริยามารยาท และยังมีค่านิยมสำคัญอีก 2 ประการ ซึ่งได้แก่ ความเกรงใจ และความอ่อนน้อมถ่อมตน อีกทั้งยังมีการให้ความสำคัญต่อการอบรมเด็กให้มีพฤติกรรมที่เหมาะสมกับเพศ ลักษณะหรือวิธีการอบรม

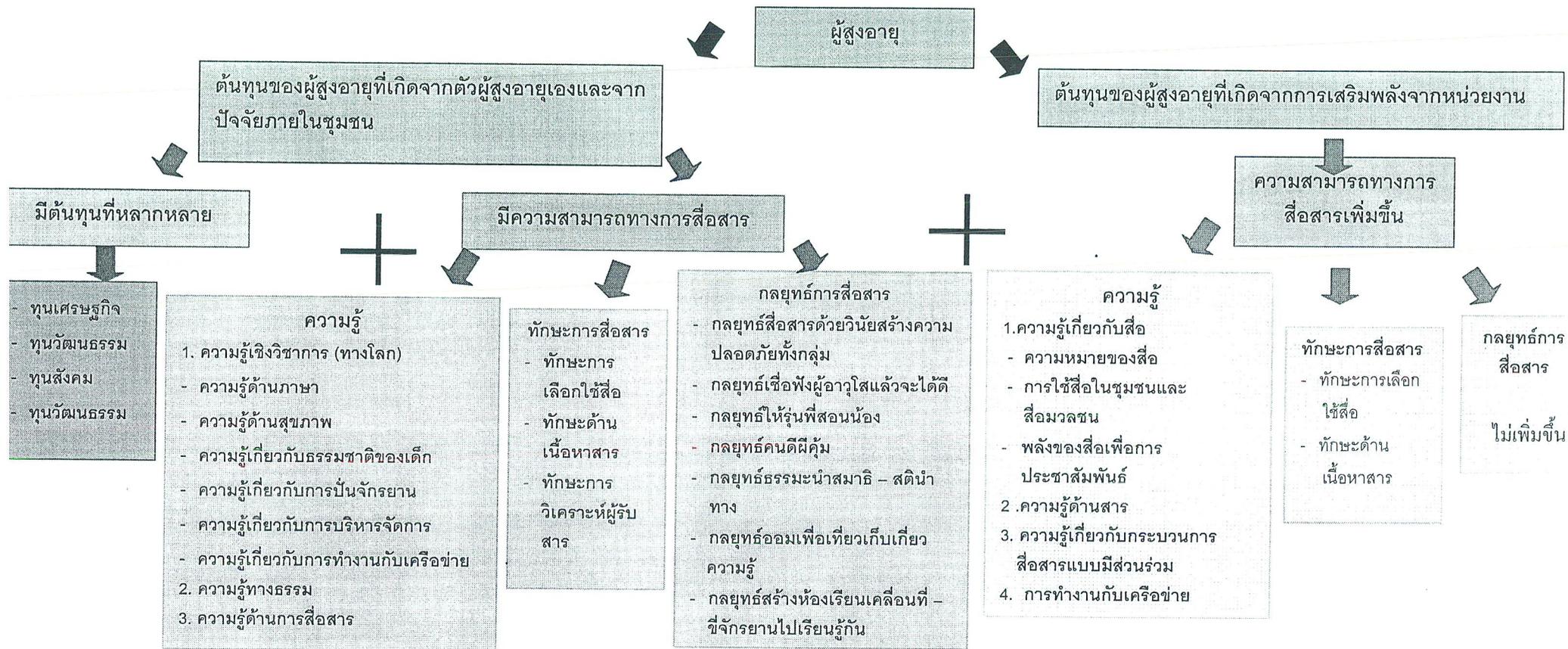
ดังกล่าวประกอบกับสังคมแต่ละระดับในขณะนั้น มีความสอดคล้องกันในการปฏิบัติ โดยเฉพาะสังคมทางบ้านและสังคมทางโรงเรียน จึงผลิตให้เด็กในสังคมไทยในอดีตมีลักษณะที่แตกต่างไปจากเด็กในปัจจุบัน คือ เด็กไทยแต่อดีตจะมีบุคลิกภาพแบบไม่ก้าวร้าว รุกราน อ่อนน้อม ซื่อสัตย์สุจริต กตัญญูรู้คุณ ให้ความสำคัญและความเกรงใจต่อผู้อาวุโสและผู้มีอำนาจ และมีกิจกรรมร่ายยาที่เหมาะสมกับกาลเทศะ เหตุผลที่เป็นเช่นนั้นอันเนื่องมาจากในอดีตพ่อแม่และปู่ย่าตายายในครอบครัวเป็นตัวหลักสำคัญในการพัฒนาเด็ก เด็กสามารถเลียนแบบในการพัฒนาลักษณะทั้งทางจิตใจและพฤติกรรม จากตัวแบบซึ่งเป็นผู้ให้การอบรมเลี้ยงดูได้อย่างไม่ลืบล้น

หากในเวลาต่อมาครอบครัวในสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลง โดยมารดาของเด็กก้าวไปสู่โลกของการทำงานภายนอกกันมากขึ้น ทำให้บทบาทของพ่อแม่ในการอบรมเลี้ยงดูต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลงนี้มีผลต่อการปฏิบัติตนของพ่อแม่ที่มีต่อลูกของตนและเปิดโอกาสให้สื่อต่างๆ เริ่มเข้ามามีบทบาท ในกระบวนการอบรมเลี้ยงดูและเด็กเกิดการเรียนรู้โดยกระบวนการอื่นๆ มากขึ้น และเมื่อถึงยุคโลกาภิวัตน์คือประมาณปี พ.ศ.2530 เป็นต้นมา มีการให้ความสำคัญต่อเรื่องการให้เด็กไทยมีชีวิตการ เรียนรู้ที่ทัดเทียมกันมากขึ้น กล่าวคือ ต้องการเห็นเด็กไทยทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในฐานะสังคม เศรษฐกิจระดับใดได้รับการดูแลช่วยเหลือให้เขามีโอกาสเรียนรู้สิ่งที่มีคุณค่าต่างๆ ในชีวิตให้มากที่สุด ตลอดจนจูงใจให้เด็กๆ ได้มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายใกล้กับธรรมชาติ สามารถเรียนรู้ร่วมกัน และรู้จักเรียนรู้ความต้องการของตนเองด้วย พ่อแม่และครูจึงถูกบังคับให้ต้องเริ่มปรับบทบาท จากการอบรมปลูกฝังที่เคยแต่เป็นผู้สั่งและให้เนื้อหาอย่างเดียว มาเป็นการใช้วิธีการแนะแนวทางให้เด็ก ได้เห็นปัญหาและหาทางเลือกหรือช่องทางต่างๆ ในการแก้ปัญหาให้กับเด็กมากขึ้น

จากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาทั้งหมดในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้นำไปใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ถึงต้นทุนของผู้สูงอายุและการผสมผสานต้นทุนดังกล่าวในพัฒนาเด็กและเยาวชนในชมรมอนุรักษ์จักรยาน ตลอดจนถอดบทเรียนกระบวนการทำงานของผู้สูงอายุในการพัฒนาเด็กและเยาวชนต่อไป

2.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิดเพื่อใช้ในการศึกษาและกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังภาพต่อไปนี้

การผสมผสานต้นทุนของผู้สูงอายุ

